

ЖИТТЄВИЙ ПРОСТІР — просторове поле взаємодії природи і суспільства, на яке поширюється сфера впливу людини (індивіда, групи людей). Біологічно Ж. п. обмежений поверхнею земної кори й води; а також по вертикалі — висотою, що не перевищує 4 тис. м над р. м. Історично під полем взаємодії людини й природи розуміють Ж. п. конкрет. етносу. Значення простору в становленні та розвитку держави визнавали як незаперечну істину вітчизн. і зарубіжні географи, геополітики. За одним із визначень, **геополітика** — наука про простір з погляду держави. Уперше роль простору як домінуючого політ.-геогр. чинника обґрунтував 1901 нім. вчений Ф. Ратцель. Він вважав, що простір — політ. сила, яка впливає на людину й визначає її ментальність. Державу Ф. Ратцель розглядав як біол. організм у нерозрив. зв'язку з властивостями землі та природ. умовами. За його концепцією, держава, як і будь-який живий організм, має потребу в розвитку та нарощуванні потужності; одним з осн. шляхів такого розвитку є територ. **експансія** — розширення Ж. п. Нестачею Ж. п. пояснював Ф. Ратцель екон. і політ. проблеми Німеччини 1830–40-х рр., що ускладнювали її динам. розвиток. Поняття «Ж. п.» активно використовував у геополіт. побудовах К. Гаусгофер. Він сформулював теорію Ж. п., в основі якої — висунута Ф. Ратцелем теорія «геогр. єдності», згідно з якою кожна конкретна тер. повинна являти собою єдність та подібність геогр. умов, мати повний комплекс геогр. чинників, що забезпечують екон. і культурну «життєздатність нації». Гол. рушій. силою держави К. Гаусгофер вважав забезпечення й розширення Ж. п. За його твердженням, розширюючи свій Ж. п., держава забезпечує собі більшу екон. **автаркію**. Важливим способом розширення тер. для такої держави стає поглинання дрібніших держав. Біол. теорія держави припускає, що в «перенаселених» країнах виникає тиск

на межі сусід. країн, що неминуче має призвести до розселення на сусід. територіях. Засн. франц. школи геополітики («географії людини») П. Відаль де ла Блаш виступав з різкою критикою Ф. Ратцеля за його геогр. детермінізм і запропонував принципово нову концепцію — «посибілізму», згідно з якою у політ. історії наявні просторовий (геогр.) і тимчасовий (істор.) аспекти. Геогр. чинники відображено у довідці, істор. — у самій людині як «носієві ініціативи». Простір дає людині можливості для здійснення геополіт. цілей; реалізація цих можливостей залежить від волі людини, яка займає конкрет. простір. Як і ін. геополітики, П. Відаль де ла Блаш передбачав створення світ. держави шляхом мирної цивілізац. інтеграції. На геополіт. ідеях цього вченого і його послідовників (А. Деманжон, Й. Лакост) базується сучасна геополіт. ідеологія **Європейського Союзу**. Еволюц. розвиток заг.-наук. методології, поступова відмова від принципів геогр. детермінізму призвели до виключення використання терміна «Ж. п.» у сучас. геополіт. концепціях. В умовах глобалізації дослідж. взаємовідносин природи і суспільства на межі гуманітар. та природн. наук спонукають до актуалізації цього терміна, наповнюючи його не лише екон., а й духов. складовою.

Рекомендована література

1. Дергачев В. А. Геополитика. К., 2000;
2. Лавров С. Б., Никитина М. Г. «Табуированная» геополитика: от заката к взлету // Изв. Рос. геогр. об-ва. 2000. Вып. 2;
3. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. Москва, 2001;
4. Багров Н. В. Региональная геополитика устойчивого развития. К., 2002.

М. Г. Нікітіна

Бібліографічний опис:

Життєвий простір / М. Г. Нікітіна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-19293>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).